

BẢO VỆ VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ DI SẢN VĂN HOÁ NHÀ RÔNG

ĐẶNG VĂN BÀI*

1 - Vốn không phải là người nghiên cứu dân tộc học, lại chưa được đi điền dã nhiều ở vùng Tây Nguyên, nên hiểu biết của chúng tôi về nhà Rông căn bản được hình thành trên cơ sở tiếp thu kết quả nghiên cứu của các chuyên gia trên lĩnh vực này.

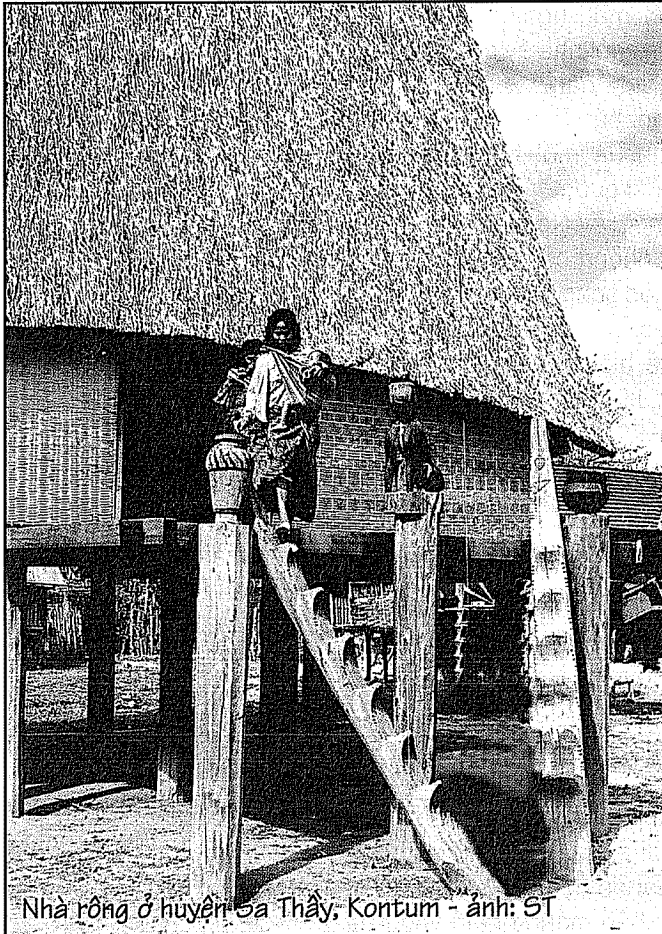
Trên đại thể, chúng tôi tiếp thu được rằng:

+ Nhà Rông là một trong những di sản văn hóa truyền thống đặc sắc nhất của đồng bào các dân tộc vùng Trường Sơn – Tây Nguyên và là công trình kiến trúc luôn hiện diện trội bật giữa quần thể các công trình kiến trúc, nhà cửa của từng làng (buôn, bản...).

+ Nhà Rông là một phần văn hóa hàm chứa nhiều giá trị, với những biểu hiện nổi bật là:

- Nhà Rông gắn bó với lịch sử cư trú rất lâu đời của các dân tộc là chủ nhân của di sản văn hóa này.

- Hoàn toàn được tạo dựng bằng các nguyên vật liệu thảo mộc có quanh địa bàn cư trú của dân tộc và bằng những công cụ thô sơ, nhưng

Nhà rông ở huyện Sa Thầy, Kontum - ảnh: ST

nhờ óc sáng tạo và bàn tay tài khéo của nhân dân các dân tộc, nhà Rông luôn là một công trình kiến trúc bề thế, vững chãi và đẹp đẽ lạ lùng.

+ Về giá trị sử dụng, nhà Rông là một công trình đa chức năng (có tới 11 chức năng cơ bản: 1- Là trụ sở của tổ chức quản trị làng; 2- Là trung tâm chỉ huy chiến đấu khi có chiến sự; 3- Là trung tâm chỉ đạo sản xuất trong làng; 4- Là nhà khách của làng; 5- Là hội trường của làng;

6- Là nhà tập thể của các trai làng chưa có vợ; 7- Là trường học của trai làng theo nếp giáo dục cổ truyền; 8- Là câu lạc bộ của làng; 9- Là "Nhà truyền thống" của làng; 10- Là trung tâm sinh hoạt tôn giáo của làng; 11- Là trung tâm cộng cảm của làng). Theo đó, về mặt tinh thần, nhà Rông là chốn thiêng liêng, cao quý đặc biệt đối với từng cá nhân và với cả cộng đồng dân làng(1).

2- Từ những nhận thức ấy, không còn nghi ngờ gì nữa, Nhà Rông chính là một di sản văn hóa có giá trị đặc biệt trong kho tàng di sản văn hóa của đồng bào các dân tộc Trường Sơn -

*TS. Cục trưởng Cục Di sản văn hóa

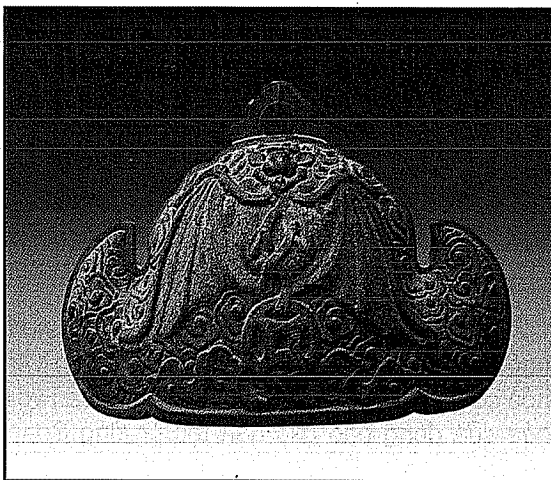
Tây Nguyên nói riêng, của cộng đồng các dân tộc Việt Nam nói chung. Với sự hiển hiện bề thế, đậm chất hoành tráng của công trình kiến trúc và với việc được chọn làm nơi diễn ra các hoạt động văn hóa, tâm linh và vô cùng phong phú, đa dạng của cộng đồng dân làng, nhà Rông cũng là một minh chứng xác thực về sự luôn hội tụ và biểu hiện hết sức cụ thể mà sinh động, những giá trị văn hóa vật thể và những giá trị văn hóa phi vật thể ngay trong một di sản văn hóa. Ở đây, một mặt, ngay bản thân cái khối vật thể/vật chất - ngôi nhà ấy cũng đã hàm chứa biết bao giá trị tinh thần:

- Đó là khối hình nổi bật, là điểm nhấn trong không gian làng bản, là một bộ phận quan trọng làm nên nét cảnh quan đặc trưng của các làng bản Trường Sơn - Tây Nguyên.

- Nó hợp thành từ những cổ cây vốn rất gần gũi, thân quen với cuộc sống của từng làng bản và cộng đồng dân tộc.

- Nó chứa đựng và biểu hiện những tri thức xây dựng và kỹ năng, kỹ xảo, óc thẩm mỹ... của các cộng đồng dân tộc khác nhau, từ đó trở thành nét độc đáo, sắc thái riêng của từng dân tộc trong đại gia đình các dân tộc Trường Sơn - Tây Nguyên.

Mặt khác, cùng với "các công cụ, đồ vật, di vật (mà về bản chất chúng là di sản văn hóa vật thể) nhưng được sử dụng trong trình diễn, nghi thức và lễ hội cũng cần được xem như là một thành tố của di sản văn hóa phi vật thể" (2), hàng loạt các sinh hoạt văn hóa tinh thần, tâm linh được diễn ra tại Nhà Rông, đã khiến những giá trị văn hóa phi vật thể của Nhà Rông càng trở nên trội vượt - đến mức, trong trường hợp này, chúng ta thật dễ dàng chia sẻ với một quan điểm thiên về nhấn mạnh giá trị văn hóa

phi vật thể, rằng: "Mọi văn hóa vật thể đều bắt đầu từ văn hóa phi vật thể, giống như người ta xây đình chùa là để thờ ai đó, nếu như rời xa yếu tố phi vật thể thì cái đình chẳng khác gì cái kho chứa đồ như bao nhiêu đình chùa của ta trong thời chiến".(3)

Như thế, nhà Rông chính là mét chỉnh thể văn hóa, ở đó những yếu tố văn hóa vật thể và phi vật thể luôn đan xen, hòa quyện vào nhau, cùng hàm chứa các mặt giá trị lịch sử, văn hóa, khoa học, là cội nguồn của sự sáng tạo văn hóa, là tấm gương phản chiếu bản sắc văn hóa cũng như sự đa dạng văn hóa của từng cộng đồng dân tộc ở Trường Sơn - Tây Nguyên.

3- Vấn đề đặt ra là chúng ta cần xác định và thực hiện những định hướng cũng như những giải pháp nào để giữ gìn và phát huy các giá trị của nhà Rông trong quá trình xây dựng và phát triển đời sống văn hóa hiện tại trên địa bàn Tây Nguyên và khu vực miền núi của các tỉnh Nam Trung Bộ?

3.1- Trước hết, như đã trình bày Nhà Rông là một thiết chế văn hóa truyền thống, một chỉnh thể văn hóa có giá trị hết sức đặc biệt. Vì vậy, chúng tôi thiết tưởng không cần sử dụng cách gọi "Nhà Rông văn hóa" để chỉ thiết chế văn hóa nhà Rông - Cách gọi này vừa không phản ánh đúng bản chất của di sản văn hóa Nhà Rông, vừa dễ gợi những suy diễn không đúng do cách phân loại nhà Rông/Nhà Rông văn hóa.

3.2- Thực trạng Nhà Rông đang đặt ra nhiều vấn đề quan tâm, nhưng trực tiếp liên quan đến vấn đề bảo vệ và phát huy giá trị của nhà Rông, theo chúng tôi trước hết cần lưu ý những vấn đề sau:

- Thứ nhất, cho đến nay, Nhà Rông đã vắng bóng ở nhiều làng bản, điều đó đồng nghĩa với việc nhiều làng bản đã không có hoặc không còn một thiết chế văn hóa cổ truyền có vai trò quan trọng trong đời sống của cộng đồng - "trong số 625 làng được khảo sát ở tỉnh Kon Tum, chỉ còn 265 Nhà Rông các loại", và "có nơi, như ở huyện Ngọc Hồi, chỉ còn 6 Nhà Rông/63 làng".(4)

- Thứ hai, các Nhà Rông được dựng lên tại nhiều làng bản trong thời gian gần đây đã có những thay đổi cả về vật liệu (lợp mái tôn, ...), kiểu dáng (thường rất thấp, nên giống với nhà ở) và các mô típ trang trí. Nhiều chức năng vốn có của nhà Rông, do những thay đổi về tổ chức

hành chính và các hoạt động kinh tế, văn hóa của làng bản, nên cũng không duy trì... Phải chăng, do những thay đổi này mà "có không ít nơi nhà Rông văn hóa chưa thực sự đi vào tình cảm của đồng bào, chưa được người địa phương chăm sóc và sử dụng như ngôi Nhà Làng truyền thống".(5)

3.3- Từ những trình bày trên đây, chúng tôi xin được đề xuất một số định hướng, giải pháp chính nhằm bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hóa nhà Rông:

+ Một là, vấn đề có ý nghĩa bao trùm, chi phối mọi hoạt động trên lĩnh vực này, là cần nhất quán các nguyên tắc cơ bản về quyền con người trong văn hóa, bao gồm:

- Những quyền con người cơ bản nhất trước hết phải là quyền được sống trong độc lập, hòa bình và hữu nghị, quyền được ăn, ở, học hành và chăm sóc sức khỏe.

- Tôn trọng bản sắc, sự đa dạng văn hóa của từng cộng đồng dân tộc cũng như các quốc gia dân tộc khác nhau.

- Tôn trọng sự bình đẳng văn hóa, sự khoan dung cũng như chấp nhận sự khác biệt về văn hóa giữa các quốc gia dân tộc. Bình đẳng trong đóng góp, sáng tạo và hưởng thụ các giá trị di sản văn hóa phi vật thể.

- Được tạo mọi điều kiện tiếp cận với các giá trị di sản văn hóa phi vật thể của các dân tộc khác cũng như có nhiều cơ hội thể hiện, trình diễn, giới thiệu các giá trị di sản văn hóa phi vật thể của dân tộc mình".(6)

+ Hai là, cần khẳng định vai trò "ngôi nhà chung" của cộng đồng làng bản của nhà Rông, từ đó đầu tư xây dựng trở lại nhà Rông ở các làng bản thuộc các dân tộc có truyền thống xây dựng và sử dụng ngôi nhà này, theo các nguyên tắc cơ bản sau đây:

- Nhà nước và nhân dân cùng tham gia đầu tư xây dựng.

- Đảm bảo thực hiện đúng những nguyên tắc của khoa học bảo tồn trong toàn bộ quá trình phục hồi nhà Rông, đặc biệt là việc tôn trọng truyền thống xây dựng (vật liệu, kỹ thuật, kiểu dáng, trang trí), đồng thời duy trì đầy đủ những chức năng ban đầu vốn là mục tiêu mà vì nó nhà Rông đã được sáng tạo để đáp ứng, phục vụ. Thực hiện nguyên tắc này, chúng ta mới không chỉ giữ gìn và phát huy được cái vỏ vật chất - vật mang - của nhà Rông, mà còn giữ gìn và phát huy được cái ruết, linh hồn và sức sống

của nhà Rông.

- Phục hồi nhà Rông phải gắn liền với việc bảo tồn môi trường thiên nhiên và môi trường xã hội của các làng bản.

- Quá trình phục hồi nhà Rông và tổ chức hoạt động tại các nhà Rông cần đặc biệt quan tâm thiết lập hệ thống "báu vật nhân văn sống" của các dân tộc - tức là hệ thống những nghệ nhân, nghệ sĩ có tài năng giỏi nhất và những kỹ năng cần thiết để thực hiện những khía cạnh nào đó của việc xây dựng và tổ chức hoạt động của nhà Rông nói riêng, của việc tiếp nối liên tục di sản văn hóa của đồng bào các dân tộc Trường Sơn - Tây Nguyên nói chung.

+ Ba là, ngành văn hóa cần nghiên cứu để tổ chức các hoạt động văn hóa thích hợp tại nhà Rông nhằm, một mặt, đưa nhà Rông trở thành trung tâm tuyên truyền, phổ biến các chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước, nơi diễn ra các hoạt động văn hóa (truyền thống và hiện đại) nhằm không ngừng nâng cao đời sống tinh thần của cư dân làng, bản; mặt khác, luôn đảm bảo giữ gìn được những tinh hoa văn hóa, nhất là giữ gìn được tính thiêng của nhà Rông trong đời sống cộng đồng. Bởi vì, thực tiễn đã chỉ ra rằng, di sản văn hoá cổ truyền chỉ được bảo lưu và phát huy tác dụng một khi nó thực sự thích nghi với cuộc sống hiện đại, hoà quyện và trở thành một bộ phận không thể thiếu trong đời sống hiện tại.

DVB

Chú thích:

1- Xin xem: Lưu Hùng, "Nhà Rông với Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam", *Các công trình nghiên cứu của Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam*, Nxb. KHXH, H.2001.

2- *Dự thảo Công ước quốc tế về bảo vệ di sản văn hoá phi vật thể*, bản dịch, tư liệu Cục Di sản văn hoá.

3- GS.TSKH. Tô Ngọc Thanh, "Múa rối nước, Nhã nhạc Việt Nam có hi vọng?", *Báo Người Hà Nội*, số 36, ngày 7-9-2002.

4- Võ Năng Nhãn, "Ngày mai sẽ không còn nhà Rông", *Báo Pháp luật*, số 114, ngày 21-9-1999. - Dẫn theo Lưu Hùng, tài liệu đã dẫn.

5- Viện Nghiên cứu Văn hoá Nghệ thuật, *Dự thảo đề cương Hội thảo khoa học "Nhà Rông, Nhà Rông văn hoá"*.